

Dan Gordon

HELLUSE KEELES

R O M A N T I L I N E D R A M A

kahe vaatuses

Terms of Endearment, 2007

Dan Gordoni dramatiseering
põhineb Larry McMurtry romaanil ning
James L. Brooks'i filmistsenaariumil,
mille alusel valminud filmi tootis
Paramount Pictures Corporation

Inglise keelest tõlkinud Anne-Ly Sova

Esietendus 13. mail 2023 Endla Teatri Suures saalis

lavastaja
KAILI VIIDAS

kunstnik
ARTHUR ARULA

muusikaline kujundaja
FELIKS KÜTT

valguskunstnik
IVAR PITERSKIH

videokujundajad
ARGO VALDMAA
ANTTI AALMAA

etenduse juht
SILJA KOPPEL

helimeister
SIIM ROHTVÄLI

valgusmeistrid
IIRIS PURGE, KARMEN TELLISAAR
ja IVAR PITERSKIH

videomeistrid
ARGO VALDMAA ja ANTTI AALMAA

kostümeerija
LILII LUUSEPP

grimeerija
SIRLE TEEÄÄR

lavameistrid
JANEK LIPPONEN ja MARIO VALMAS

Aurora Greenway
CARMEN MIKIVER

Emma Greenway
FATME HELGE LEEVALD

Garret Breedlove
ANDRUS VAARIK

Flap Horton
PRIIT LOOG

Patsy Clark
IREEN KENNIK

Sam Burton
STEN KARPOV

Doktor Maise
STEN KARPOV

Rudyard
STEN KARPOV

Doris
IREEN KENNIK

Heather
LILII LUUSEPP

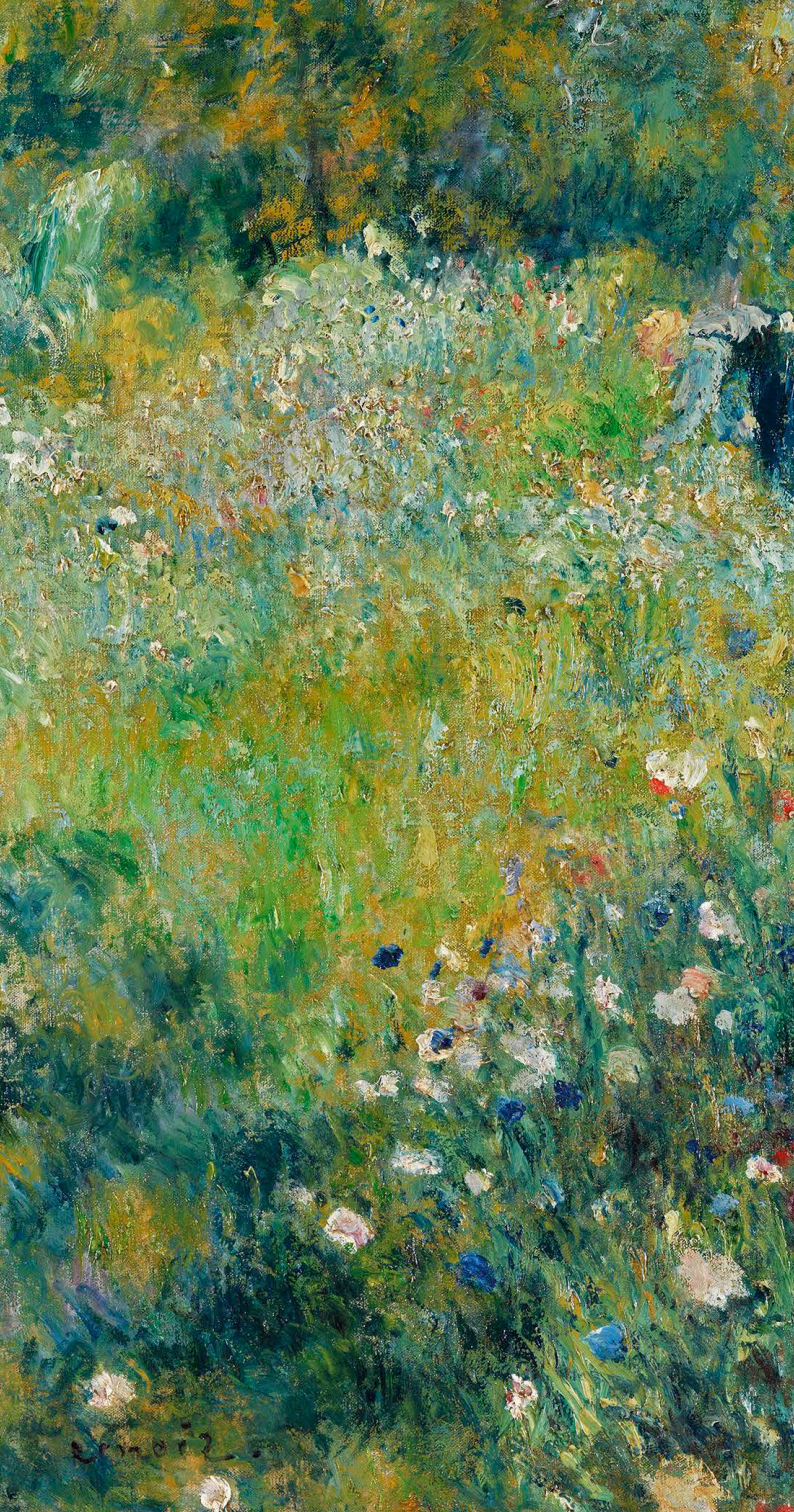
Kaili Viidas.

Lavastaja Kaili Viidase mõtisklus

Lavastajana kütkestavad mind sellised materjalid, mis oma olemuselt on näitlejaile huvitavad mängida. Muidugi meeldib mulle ka, et materjalis on mingisugune nii-öelda „maagiline teine“ sees, aga mulle tõesti väga meeldivad sellised lood, kus ma näen, et „oo, seal on nii palju mänguvõimalusi“, et näitlejail on võimalik neis ennast avada. Ja mulle tundub, et „Helluse keeles“ on sellised rollid, et seda materjali peaks just nende pärast tegema.

Selles loos on suhted ja tegelaste omavahelised keerdpunktid sellised, mis mind väga kõnetavad. Põhiteema on minu jaoks ema ja tütre suhe. See, mismoodi me emade ja tütaradena üksteist vastastikku väga tugevalt mõjutame, kuidas see nii-öelda mentaalne nabanöör on ema ja tütre vahel olemas

kuni elupäevade lõpuni. See side on hästi tugev ja hästi suur ja ühest küljest on see hästi hooliv ja armastav, aga teisest küljest on seal omad löksud sees – sageli ei saada oma emaga läbi või muutub ema liiga kontrollivaks või tõukutakse üksteisest eemale või järgmisel hetkel on see ema sulle just eluliselt vajalik... Emadel on väga sageli oma tütardele rohkem etteheiteid kui ükskõik kellel teisel, teinekord on ema kvaliteedinormid tunduvalt kõrgemad kui need, mis on ülejäänud inimestel või ühiskonnal. Ja väga raske on tütardele oma emade maitse järgi olla. Minul tütreks on oma toetava ja armastava emaga väga vedanud ja ma olen talle selle eest ülitänulik. Teiselt poolt vaadates – emana on mul endal kolm tütart – näen ma nii palju hirme, mis on seotud just nimelt tüdrukute kasvatamisega. Ja kaasaegne ühiskond ei võta neid hirme vähemaks, vaid pigem hoopis suurendab. See, mismoodi ma vaatan oma tütreid ja tajun seda, mis nendega näiteks viie või kahekümne aasta perspektiivis juhtuda võib – milline maailm siis üldse on, kuhu see kõik liigub? Ma ei tea, kas see maailm, mis tuleb, on parem kui praegune. Mulle tundub, et me oleme jõudnud mingisuguse etapi lõpule, oleme nagu mingi ääre peal ja me ei tea, mis seal ääre taga on. Kuhu see vabalangemine sealt ääre pealt alla hüpatas meid lõpuks viib? Milline on see hõõne, see tulevik, kus meie lapsed hakkavad kasvama, õppima, elama, armastama, vihkama? Me ei tea seda. Ja see on hirmutav, sest selline ühiskondlik piiril olek, kõik see tehisintellekti tulek, kliimaprobleemid, agressiivne idanaaber, väärtushinnangute muutumine, töö mõiste muutumine, eriala mõiste hägustumine, õppimise metoodiline muutumine – kõik muutub praegu nii kiiresti ja nii teises suunas, et ma ei kujuta ette, mis näiteks viie aasta pärast on.

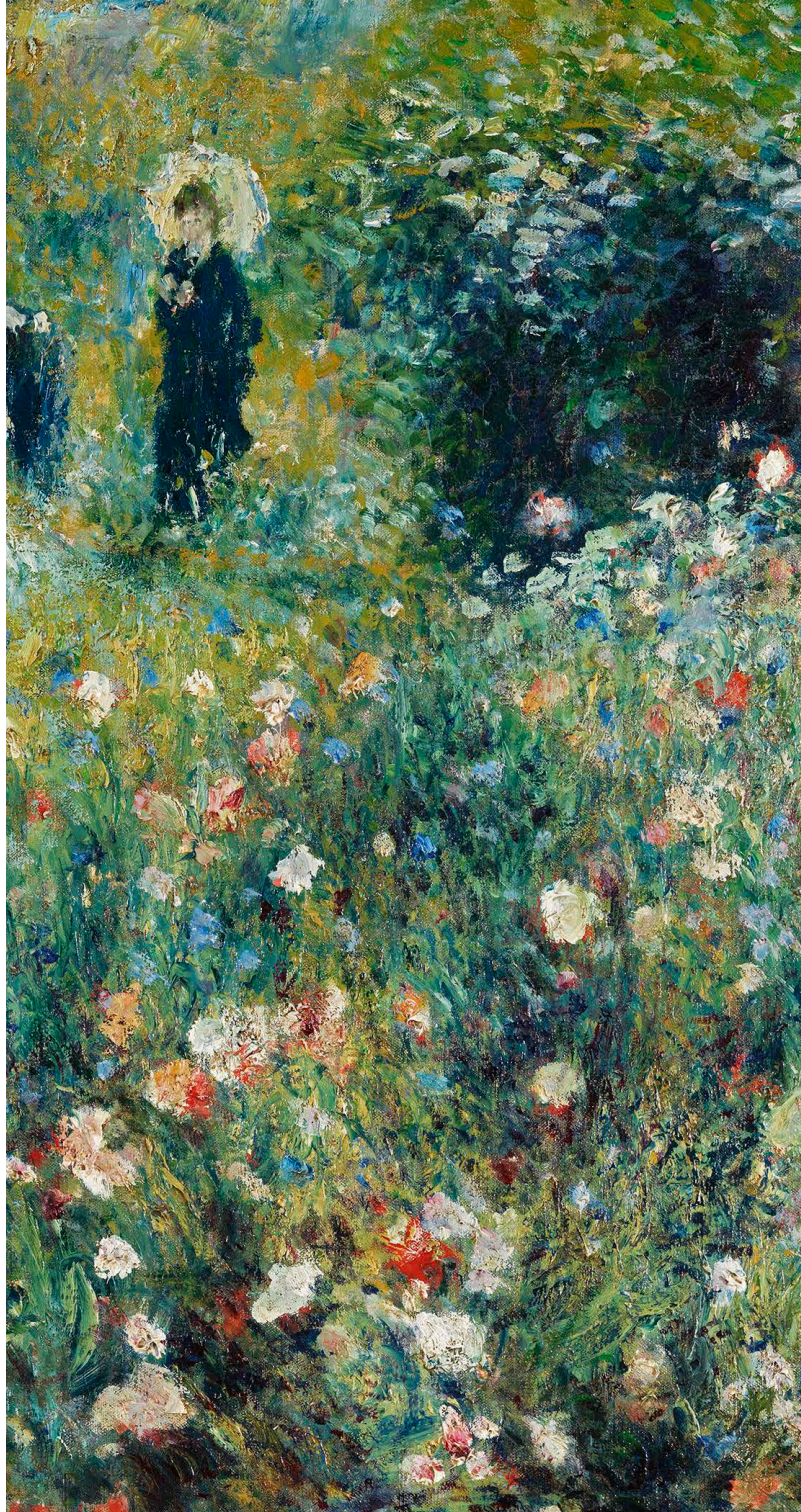

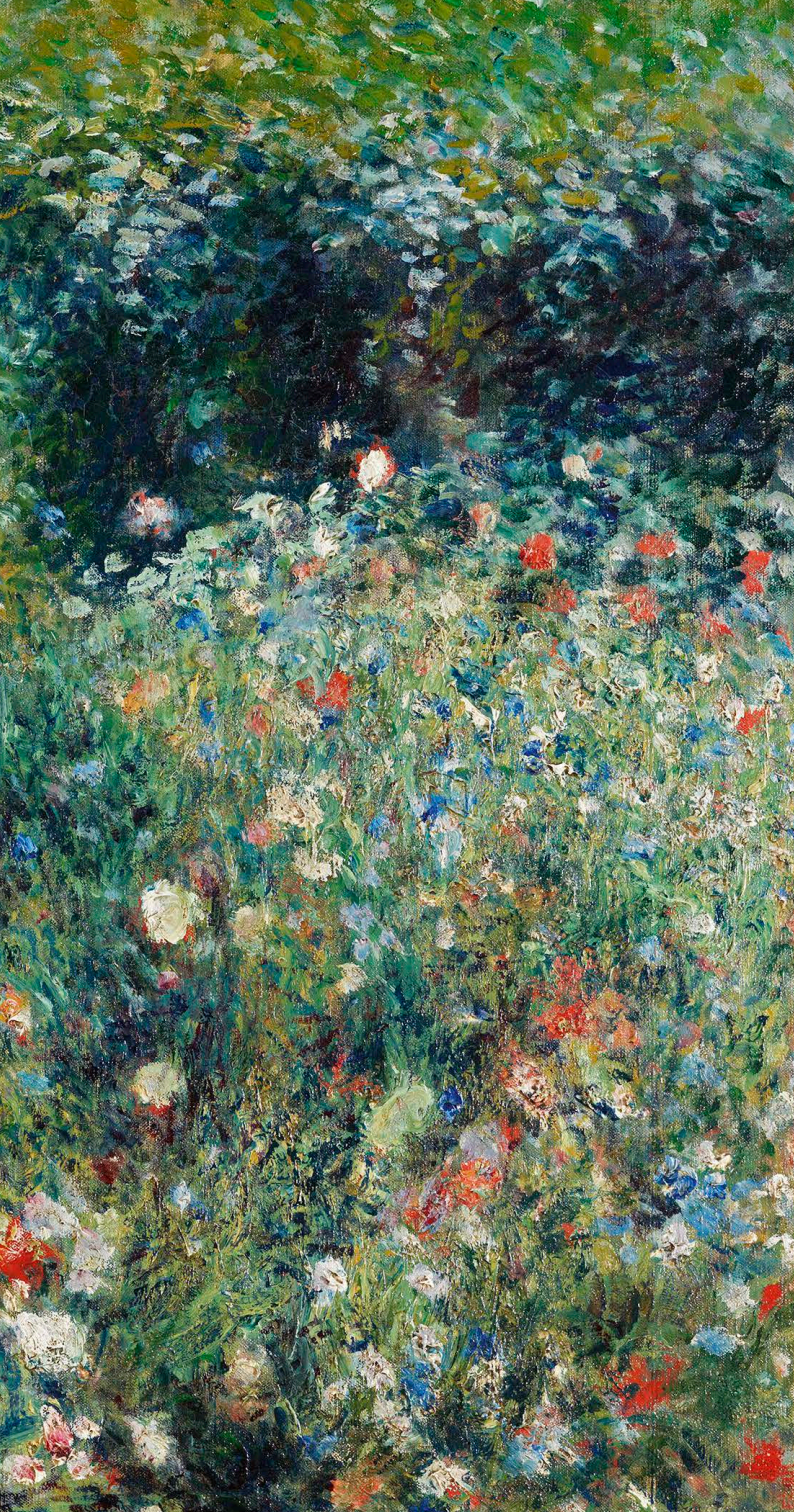
Kvaliteetse elu märk muutub kogu aeg ja just see-tõttu on nii hea, et „Helluse keeles” pöörab pilgu just nimelt inimsuhetele. Kogu innovatsioon liigub justkui selles suunas, et inimestel peaks olema aina rohkem ja rohkem aega üksteisega koos olla, nad peaksid aina vähem tööd tegema, aina vähem tegelema mingite tüütute kohustuste või ülesannetega, mis neile inimestena võib-olla nii palju ei paku. Aga kas me ka teeme seda? Me peaksime saama keskenduda rohkem sellele, mis meile oluline on. Inimeste vahelistele suhetele. Aga sageli unustame, et see on just see, mille pärast me elame. Ja „Helluse keeles” räägibki nimelt sellest, kuidas me peaksime väärtustama neid suhteid tegelikult IGA PÄEV. Aga kuidas sa väärtustad iga päev? Kuidas sa oled õnnelik millegi üle, kui sa ei tea seda, kuidas see halvem või kehvem osa välja näeb? Inimsuhetes me vajame kogu aeg tõuse ja langusi – me peame minema tülli selleks, et ära leppida, leppimise tunne on ju nii hea tunne – selleks, et kogeda midagi head, peame me vahetult enne seda kogema midagi halba. Nii tundub mulle, et konstantne õnne tipu poole liikumine ei olegi vist võimalik. Kasvõi selle pärast, et õnne tippu ei ole võimalik kätte saada, samamoodi nagu ei ole võimalik kätte saada õnnetuse tippu. See on pigem nagu lõputu liikumine millegi suunas: kui mul läheb elus halvasti, siis mul on selline tunne, et kõik läheb halvasti ja tundub, et mida hullemat veel tulla saab, aga tegelikult tuleb siis veel ikkagi midagi. Ja kui ma liigun õnne suunas, siis on täpselt samamoodi: ma liigun õnne suunas ja olen nii õnnelik, et ma ei taha enam mitte midagi, aga siis võib juhtuda veel midagi õnnelikumat. See on huvitav paradoks, et seda lõpp-punkti ei olegi olemas. Aga samas, kui me kujutaksime elu ette sellisena, kus neid võrdlus-

momente üldse ei oleks: kõik on alati hästi, mitte midagi ei juhtu, mitte ühtegi takistust minu elus ei ole... Kas ma siis üldse saaksin aru, mille poole ma teel olen või mis see minu ihalusobjekt on? Kui mul see skaala teine pool, negatiivne ots puudub, kuidas ma siis üldse saan seda skaalat iseenda jaoks paika panna?

Kuhu ma selle mõttekeerutusega jõuda tahan, on see, et selline ema ja tütre suhete lõputu balansseerimine on armastuse üks tugevaid väljundeid, sest ka armastus vajab probleemi. Armastus vajab probleemtuge. Kui mingist jamast saadakse üle koos, siis armastus suureneb selle võrra. Probleemi ühiselt lahendamine suurendab armastust. Kaks pluss kaks ei ole siis mitte neli, vaid viis. Kui sa üksinda lahendad probleemi, siis on kaks pluss kaks neli, aga kui sa teed seda kahekesi, siis on kaks pluss kaks viis. Nii lihtsalt on.

Ja veel tahaksin ma selle materjali ja lavastusega seoses rääkida ELU KVALITEEDIST. Rõõmudest, valudest, naljadest, möödarääkimistest, isekusest, hoolimatusest – elu kvaliteedist igas tema hetkes. Sellest, kuidas mõista, et teekond on elu osa. Et ei ole nii, et ma sõidan näiteks punktist Linn punkti Maa ja vot siis seal Maal hakkab mõnus olema! Aga äkki see sõit on ka lahe? Ehk on selle tee peal väga tore sõita, seal mingisuguseid asju avastada, mingeid jutte selgeks rääkida. Üks minu enda lemmikumaid tegevusi on sõita oma mehega lõputult mööda Eestimaa teid ja unistada ja rääkida kirjandusest ja kultuurist ja rääkida inimeseks olemisest või unistada tulevikust. See on üks mu lemmikasju, mida üldse teha, see meeldib mulle väga. Eriti siis, kui lapsed tagaistme peal magavad – lastevanemate õnnis kahekesi olemise moment. Teekond on väärtus iseeneses ja seda tuleb hakata

tajuma mitte kui tüütust, et vot nüüd ma teen selle ära ja siis ma hakkän elama. Ei – elada tuleb ka sellel hetkel, kui ma kõnnin selle objekti või selle saavutuse suunas. Mulle meeldiks, kui sellest aru saadaks. Ja ma tahakski pöörata ümber selle väljendi „you only live once” – „sa elad ainult üks kord elus”. Ei – sa elad iga päev! Sa sured üks kord elus, aga elama pead igal päeval, igal hetkel selle teekonna jooksul. Just see on see filosoofia, mida see lugu minu meelest kannab.

Ja veel üks, muidugi ka väga tähtis aspekt selle materjali juures on elukaaslase leidmise aspekt. Just nimelt see, et millal on õige aeg või millal on õige aeg mööda lastud või kas üldse on mingit õiget aega olemas? Ja see, kuidas me kõik tahame, et me eakatenä oleksime vitaalsed ja rõõmsameelsed ja oskaksime uuesti armuda, kui meil parasjagu võib-olla seda armastust ei ole. Et me ei kardaks armuda, ei kardaks, et see suur tunne võib uuesti peale tulla, mis sest, et me võib-olla pole enam selles eas, milles esimese armastaja mõistes peaks olema... Või mismoodi üldse märgata seda, et ma olen valmis armastuseks, et ma olen avatud selleks, et seda teist inimest näha enda kõrval. Ja kui ta on minu kõrval, ükskõik millises eas me siis pole, kas ma siis ka oskan teda näha? Näha teda ja seda mida ta tahab, mida ta vajab, millest ta unistab, milles ta tuge vajab, mida ta minuga koos teha tahab, mis on see meie ühine asi? Ka need otsingud on väga elulised ja olulised ning teevad „Helluse keeles” selliseks looks, mida on huvitav avastada ja lavastada.

(Mõtisklust kuulas ja kirjutas üles Anne-Ly Sova.)

„Helluse keeles“ teekond romaanist lavale

Romaani „Helluse keeles“ autor Larry McMurtry sündis 1936. aastal Texase väikelinna Archer City lähedases rantšos. Tema esimeseks raamatukoguks sai 19 seiklusromaanist koosnev komplekt, mille jättis talle 1942. aastal sõtta läinud nõbu. „See kingitus muutis mu elu,“ ütles McMurtry, kes neid romaane aina üle ja üle luges, ühes oma hilisemas mälestusteraamatus. 1954. aastal asus McMurtry õppima Houstonis asuvasse Rice'i ülikooli ning sealses hiiglaslikus raamatukogus sai tema lugemiskirg aina hoogu juurde ning süvenes soov ka ise kirjanikuks saada. Nii täiendas ta oma kirjutamisoskusi pärast õpetajakutse omandamist ka Stanfordini ülikoolis Stegneri stipendiaadina

Larry McMurtry 1978. aastal.

ning 1961. aastal ilmus tema debüütromaan – vestern „*Horseman, Pass By*“, millest üsna pea vändati ka filmiversioon Paul Newmaniga peaosas. Stanfordini õppimise aegu sai McMurtry ka kirglik vanade raamatute koguja ning nii võib öelda, et just siit sai lisaks kirjanikuteele ja sõprusele kaasstipendiaadi Ken

Kesey'ga alguse ka McMurtry elu teine kutse – 1970. aastal asutas ta koos sõpradega oma esimese vanade raamatute poe *Booked Up*. 1990. aastateks sai neljast poest koosnevast ketist üks Ameerika Ühendriikide suurimaid vanaraamatuärisid, kus leidis üle 400 000 erineva teose.

„Kirjaniku elu parim osa on kirjutamine ise. Põnevus peitub lausete loomises ning selles, kuidas järk-järgult ilmuvad tegelased, kellel korraga näib olevat omaenese elu.“ on McMurtry öelnud. Ja kirjutada jõudis 2021. aasta kevadel surnud kirjanik palju – tema sulest ilmus üle kuuekümne romaani, lisaks kümneid filmi- ja telestsenaariume ning esseid ja memuaare.

Kirjanikuna oli McMurtry peamiseks aineseks Texase ja selle ümbruse elu ning inimesed, tema teosed käsitlevad nii osariigi ajalugu kui autori kaasaega, kõneledes elavalt ja hingestatult nii kauboikultuurist ja selle muutumisest ajas kui ka naiste heitlustest aina emantsipeeravas maailmas. Tema 1985. aastal ilmunud vesternromaan „*Lonesome Dove*“ tõi McMurtryle Pulitzeri romaanipreemia ning 2006. aastal pälvis ta koos kaasstsenarist Diana Ossanaga parima kohandatud stsenaariumi Oscari Annie Proulx'i lühijutul põhineva „*Brokeback Mountain*“ eest.

„McMurtryt eristab enamikust suurimatest meeskirjanikest see, et ta oli tõeliselt lummatud just naiste siseeludest, selle asemel et piirata oma tähelepanu vaid sellele, kuidas naised meeste püüdlustele kaasa aitavad või neid takistavad,“ on tema loomingu kohta öelnud Ameerika kirjanduskriitik ja autor Kyle Smith. Nii polegi imestamist väärt, et McMurtry 1975. aastal ilmunud romaanist „*Terms of Endearment*“, mis vaatleb kaasahaaravalt ja humoorikalt ema ja tütre Aurora ja Emma Greenway keerukaid omavahelisi

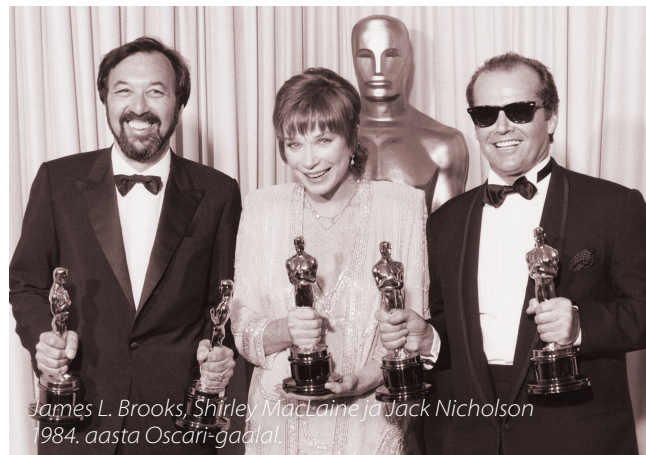
ja armusuhteid, on teos, mille põhjal 1983. aastal valminud filmi armastatakse kogu maailmas. Kui film 1990. aastate alguses Eesti telekanalitesse jõudis, siis pandi selle eestikeelseks pealkirjaks (ilmselt soome keele eeskujul) „Helluse keeles“. Romaani ja filmi originaalpealkiri „*Terms of Endearment*“ on aga ingliskeelne väljend, mis tähendab kiindumuse või armastuse avaldamiseks mõeldud sõnu.

Debra Winger ja James L. Brooks „Helluse keeles“ võtetel.

James L. Brooks on nimi, mida teavad kõik, kes armastavad üht teleajaloo menukaimat ja pikaealisemat joonisfilmisarja „Simpsonid“, sest just Brooks on selle sarja produtsent ja ellukutsuja ning tema nimi kuvatakse ekraanile iga osa lõpus. 1940. aastal New Yorgis Brooklynis sündinud Brooksi tele- ja filmitöö sai alguse 1960. aastate keskel, mil ta alul stsenaaristina ning üsna pea produtsendina telesaateid ja -sarju kirjutas ja tootis. Tema käe all on ekraanidele jõudnud näiteks „*The Mary Tyler Moore Show*“ (1970–1977), „*Taxi*“ (1978–1983), „*The Tracey Ullman Show*“ (1987–1990), juba mainitud „Simpsonid“ (alates 1989)

ning veel kümned sarjad. Filmimaailma sisenes Brooks 1970. aastate lõpul ning juba 1983. aastal valmis tema lavastaja-, produtsendi- ja stsenaaristikäe all Larry McMurtry romaani põhinev film „*Terms of Endearment*“, kus Aurora Greenwayd kehastas Shirley MacLaine, Emma Greenwayd Debra Winger, Flap Hortonit Jeff Daniels, Sam Burnsi John Lithgow, Patsy Clarki Lisa Hart Carroll, doktor Maisie't Paul Menzel ning Brooksi suurimat lisandust McMurtry romaanile – endisest astronautist naistemeest Garrett Breedlove'i Jack Nicholson. Film oli tõeliselt edukas nii publiku kui kriitikutel silmis ning 1984. aastal nomineeriti see üheteistkümnemele ja võitis 5 Oscarit: parim film, parim režissöör, parim kohandatud stsenaarium, parim naispeaosatäitja (MacLaine) ning parim mees kõrvalosatäitja (Nicholson).

James L. Brooks, Shirley MacLaine ja Jack Nicholson 1984. aasta Oscari-gaial.

„See oli minu esimene kogemus filmilavastajana ja esimeses korras on midagi tõeliselt suurepärast – õnnis teadmatus,“ on Brooks öelnud, soovides filmi edu eest tunnustada selle näitlejaid: „See lihtsalt poleks olnud nii hea, kui meil poleks olnud neid kõiki, kes olid. See on alandlikuks tegev tõi siasi, millega

keegi kunagi harjuda ei saa ja millest ka kunagi rääkida ei tohiks – sa võid kõike samamoodi teha, aga kui sul on teised näitlejad, siis on tulemus erinev. Nii et tegelikult tegid selle filmi siiski nemad.”

Teatrilavale jõudis „*Terms of Endearment*” esmakordselt 2007. aastal Inglismaal Yorki *Theatre Royal*’is ning kuuajalisele mänguperioodile Yorkis järgnes kolme-kuuline tuur läbi Inglismaa. Larry McMurtry romaani ning James L. Brooksi filmistsenaariumil põhineva dramatiseeringu autoriks oli USA-lisraeli kirjanik ja stsenaarist Dan Gordon ning Aurora Greenwayd kehastas esmalavastuses Ameerika näitlejanna Linda Gray, keda laiem avalikkus teab kui teleseriaali „Dallas” üht peategelast Sue Ellen Ewingit. Gordon dramatiseeris näidendi just oma toonasele armastatule Gray’le mõeldes, Emmat kehastas esmalavastuses Surranne Jones ning Garrett Breedlove’i John Bowe. Kui algselt plaaniti lavastus üle viia ka Londoni ja Ameerika Ühendriikide lavadele, siis seoses Gray muude töödega jäi see plaan katki ning USA-s jõudis „Helluse keeles” esmalavastuseni alles 2016. aastal, kui see New Yorgi teatris *59E59 Theatres* Michael Parva käe all lavale jõudis. Aurora Greenwayd kehastas selles lavastuses Molly Ringwald, Emmat Hannah Dunne, Garrettit Jeb Brown, Flap Hortonit Denver Milord ning teistes rollides astusid üles Jessica DiGiovanni ja John C. Vennema. Vahepeal möödunud aastate jooksul oli Gordon dramatiseeringu ka ümber kirjutanud ning lisanud esimesest lavaversioonist välja jäetud Flap Hortoni rolli.

1947. aastal Californias sündinud stsenaaristi, produtsendi, režissööri ning romaani- ja näitekirjaniku Dan Gordoni loometee on olnud väga viljakas nii filmi-, tele-, teatri- kui kirjandusmaailmas. Pärast Californias

põhikooli lõpetamist kolis juudi päritolu Gordon vanemate õhutusel Iisraeli, kus ta ühes kibutsis elades lõpetas keskkooli ning naases Ühendriikidesse, et õppida ning Los Angeleses California ülikooli tele- ja filmiosakonnas. 1970. aastate alguses naases Gordon Iisraeli, kus teenis peaaegu kümme aastat sõjaväes ning on praegugi Iisraeli kaitsejõudude reservkapten. Vahepealsest militaarkarjäärist hoolimata on Gordoni televisioonipagasis on üle kahe saja tunni ekraaniga nii stsenaaristi, režissööri kui produtsendina, näiteks oli ta juhtivstsenaarist ja üks režissööridest Michael Landoni teleseriaalile „*Highway to Heaven*” (1984-1989). Gordon on kirjutanud ka kümmekond romaani, millest mitmed on ka filmi- või teleekraanidele jõudnud ning üle kümne Hollywoodi filmistseenaariumi, millest tuntumad on „*Passenger 57*” (1992), „*Wyatt Earp*” (1994), „*Murder in the First*” (1995,), „*The Assignment*” (1997), „*The Hurricane*” (1999) ning „*Rambo: Last Blood*” (2019). Lisaks „Helluse keelele” on Gordon teatrilavade jaoks kirjutanud ka filmi „*Vihmamees*” dramatiseeringu (2009), näidendiversiooni oma romaanist „*Murder in the First*” (2012) ning algupärase näidendi „*Irena’s Vow*” (2008).

Lavastuse „Helluse keeles“ lavakujunduses on kasutatud fotosid Fatme Helge Leevaldi ja Carmen Mikiveri perealbumitest ning reproduktsiooni Pierre-Auguste Renoir' maalist „Päikesevarjuga naine aias“ (1875).

Kavalehe koostamisel on lisaks enamlevinud internetiallikele kasutatud Larry McMurtry biograafiat USA riikliku humanitaarteaduste sihtkapitali veebilehelt neh.gov, Kyle Smithi järelehüüet Larry McMurtryle (avaldatud 28. märtsil 2021 ajakirja National Review veebilehel nationalreview.com), Sara Vilkomersoni intervjuud James L. Brooksiga (avaldatud 22. veebruaril 2018 ajakirja Entertainment Weekly veebilehel ew.com) ning Dan Gordoni biograafiat amazon.com veebilehelt. Kavalehes on kasutatud detaile Pierre-Auguste Renoir' maalist „Päikesevarjuga naine aias“, Hele-Mai Alamaa fotot Kaili Viidasest, Creative Commonsi vabakasutuslitsentsiga CC0 tähistatud fotosid Larry McMurtryst ja filmi „Terms of Endearment“ tegijatest ning Dan Gordoni arhiivist.

Lavastuse plakatifoto tegi Sirli Kirst, plakati kujundas Terina Tikka. Kavalehe koostas Anne-Ly Sova ja kujundas Ilona Rääk.

lavastusjuht Andrus Jõhvik
pealavameister Kaido Päästel
vanemlavameistrid Ando Loosaar, Fred Laur, Janek Lipponen
lavameistrid Lauri Allikas, Sergei Peetso, Kristo Paddernik, Mario Valmas
dekoratsioonide valmistajad Kaido Päästel, Viljar Viik
butafoor-dekoraator Kaido Torn
tekstiilide värvija Anu Heinsalu-Diževski
kostüümiala juhataja Ester Kasenurm
kostüümide õmblejad Urve Kasenurm, Urve Enne, Epp Mõts
grimmiala juhataja Ivi Smeljanski
grimeerijad Sirle Teeäär, Karina Pajunurm
kostümeerijad Kärt Altjõe, Lillii Luusepp
inspitsient-rekvisiitorid Anu Hövel, Astrid Kivila, Silja Koppel
heliala juhataja Siim Rohtväli
helimeistrid Tarmo Jürgens, Janek Vlassov
valgusala juhataja Margus Vaigur
valgusmeistrid Karmen Tellisaar, Ivar PETERSKIH, Iiris Purge
videomeistrid Argo Valdmaa, Antti Aalmaa
haridustöö koordinaator Liina Unt
muusikajuht Feliks Kütt
turundus- ja kommunikatsioonijuht Inger Lilles-Nestor
trupijuht Aigi Veski
pead administraator Ain Miilberg
haldusjuht Kaido Lüll
dramaturgid Anne-Ly Sova, Ott Kilusk
loominguline juht Ingomar Vihmar
teatrijuht Roland Leesment

SA Endla Teater 112. hooaeg
Keskväljak 1, Pärnu 80010
kassa 442 0666, info 442 0667
www.endla.ee

